

SA NEPOZNATIH STRANICA

Trgovinski i ugostiteljski radnici Bosne i Hercegovine u borbi za svoja prava (Izdavač Sindikat trgovinskih, ugostiteljskih i turističkih radnika Jugoslavije, Republički odbor za SR Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo 1964, 362 strane)

Istoriografija radničkog pokreta Bosne i Hercegovine dosta je oskudna u monografijama o pojedinim strukovnim savezima, koji su djelovali u okviru sindikalnih organizacija radničkog pokreta. Zato pojava ove zbirke dokumentarnih članaka iz istorije klasne borbe trgovinskih i ugostiteljskih radnika Bosne i Hercegovine popunjava praznine i pomaže istoričarima, a posebno javnosti, da se upoznaju sa borbom ovih dvaju strukovnih saveza za poboljšanje životnih uslova svojih članova.

Organizacija trgovačkih pomoćnika i namještenika u Bosni i Hercegovini počela se razvijati kasnije nego u drugim jugoslovenskim zemljama. Iza osnivanja prve organizacije trgovačkih pomoćnika u Sarajevu 1909. radnici te struke su postavili zahtjev u kome su tražili da se trgovine zatvaraju u 19 h, jer je većina trgovina radila »od jutra do zalaska sunca«. Vlada je usvojila zahtjev Organizacije trgovačkih pomoćnika i propisala da se trgovačke radnje zatvaraju u 19 h. Time je ona u prvom svom zahtjevu postigla uspjeh. Osim ove, dalju aktivnost u Sarajevu i drugim mjestima Bosne i Hercegovine razvijale su podružnice u pravcu povećanja plata trgovačkih namještenika zbog velike skupoće i smanjenja radnog vremena. To je prikazano u knjizi dokumentovano, što predstavlja doprinos upoznavanju javnosti sa životom i ekonomskim položajem radnika te struke.

Kada je izbio I svjetski rat, Savez trgovačkih pomoćnika i privatnih namještenika prekinuo je rad. Tek krajem 1918. izabrana je Privremena uprava, koja je započela rad na obnovi Saveza trgovačkih pomoćnika. Međutim, ta aktivnost prekinuta je za izvjesno vrijeme prvomajskom zabranom djelovanja radničkog pokreta 1919. godine. Dva mjeseca poslije zabrane Savez je obnovio rad i oktobra te godine fuzionisao se sa Udrženjem privatnih činovnika Bosne i Hercegovine tako da se broj novih članova povećao za oko 300.

Slijedeća, 1920. godina prošla je u unutrašnjem organizacionom sređivanju Saveza da bi on mogao intervenisati kod poslodavaca za poboljšanje životnih uslova svojih članova. U tom sređivanju Savez se povećao do marta 1920. na 555, a do kraja godine, ulaskom Organizacije činovnika bankarskih, štedioničkih i novčanih zavoda, on je brojao 1.400 čla-

nova uključenih u 20 podružnica i povjereništava u Bosni i Hercegovini.

Proces ideološkog rascjepa u ovom strukovnom Savezu, nastao nakon rascjepa u radničkom pokretu poslije II kongresa Komunističke partije Jugoslavije, prikazan je na osnovu članaka iz radničke štampe. Poseban prostor posvećen je prikazu rascjepa u vrijeme Obznane i Zakona o zaštiti države. Glavni akcenat i podrška data je ljevičarskom, a osuđena je uloga desničarskog pravca u radničkom pokretu, kao da je on, navedno, kriv za sve nedaće učinjene od strane vlasti radničkom pokretu za vrijeme i poslije rascjepa.

Skupljači grade i autori teksta napravili su neke propuste u onim dijelovima koji se odnose na opštu istoriju radničkog pokreta. Na osnovu iznesenih cifara o kretanju broja članstva u radničkom pokretu Bosne i Hercegovine od 1907—1924. izведен je zaključak: »Opadanje članstva nije bilo uslovljeno samo terorom vlasti i iznimnim mjerama protiv KPJ. Veliki dio krivice su snosili i ljudi iz rukovodstva radničkog pokreta u Bosni Hercegovini. Oni se nisu ustručavali denuncijacija i otvorenog potkazivanja policiji pojedinih komunista želeći da pod svaku cijenu spriječe uticaj KPJ među radnicima« (90). Iz ovog teksta je nejasno: »Veliki dio krivice su snosili i ljudi iz rukovodstva radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini«, jer radnički pokret u ovoj pokrajini je poslije 1920. pocijepan na ljevičarski pod rukovodstvom KPJ, desničarski pod rukovodstvom Socijalističke partije Jugoslavije i katolički. Prema tome, pošto se pod pojmom radnički pokret podrazumijevaju svi pravci i akcije radničke klase, pogrešno je bacati svu krivicu na rukovodstvo radničkog pokreta. Iz citiranog teksta proizlazi da su rukovodstva radničkog pokreta kriva za potkazivanje komunista policiji vršeno u to vrijeme. Ima izvjesnih indicija, prema člancima iz radničke štampe ljevičarskog pravca u radničkom pokretu, da su neki rukovodioci i članovi u Socijalističkoj partiji, u želji da ojačaju svoje pozicije u radničkom pokretu, pravili izvjesne ustupke režimu da bi te pozicije osigurali. Zato ovako iznesene tvrdnje i osude Socijalističke partije nemaju čvrstu podlogu, jer se uglavnom zasnivaju na podacima iz radničke štampe.

Šestojanuarskom diktaturom, kojom je zabranjen Savez trgovačkih pomoćnika i privatnih namještenika Jugoslavije, završen je jedan period istorije te strukovne organizacije. U knjizi je dat rezime i zaključak rada Saveza: »Pokret je bio slab i neorganizovan, članstvo malobrojno, vodstvo nesposobno da osjeti duh vremena i potrebe svojih članova. Akcija skoro da nije ni bilo, a ukoliko je ovdje ondje i dolazilo do spontanih otpora i pokreta, oni su bili blijeda sjenka stvarnih mogućnosti, još manje odraz istinskog nezadovoljstva i revolta koji je tinjao u redovima obespravljenih trgovačkih pomoćnika i privatnih namještenika širom Bosne i Hercegovine« (108).

Pod šestojanuarskom diktaturom, sve do 1934, Savez nije razvijao aktivnost u Sarajevu. Tek u prvoj polovini 1935. g. dolazi do izvjesnog oživljavanja rada u tome Savezu. U Sarajevu, Banjaluci, Tuzli, Mostaru, Brčkom i još nekim mjestima birani su delegati za Kongres Saveza privatnih namještenika, koji je održan u Zagrebu 9. i 10. juna 1935. godine. Međutim, očekivanja da će poslije kongresa doći do oživljavanja rada

Saveza nisu se ispunila. Autori nisu objasnili uzroke zašto nije došlo do oživljavanja rada Saveza.

Izneseni statistički podaci o najamninama i cijenama, kao i niz drugih podataka (str. 151—156), mogu poslužiti da se sagledaju odnosi između cijena i najamnina trgovaca radnika i privatnih namještenika. Iz toga se mogu izvući zaključci o ekonomskom položaju trgovaca radnika u onome vremenu i o njihovom teškom materijalnom stanju.

U godinama pred II svjetski rat Komunistička partija Jugoslavije razvila je u Bosni i Hercegovini pojačan politički rad i preduzela niz značajnih političkih akcija. Međutim, što se tiče Saveza privatnih namještenika, on nije razvio svestranu i živu aktivnost u tom vremenu. Autori su to prikazali i izveli zaključak da je postojao očigledan raskorak između težnji članstva i stavova pojedinih ljudi u upravi Saveza, zbog čega se članstvo počelo osipati. Dobar dio članstva je prelazio u SBOTIČ (Savez bankovnih i trgovaca činovnika), u kome su komunisti vodili glavnu riječ. To su bili većinom mlađi radnici, trgovaci pomoćnici i privatni namještenici, koji su poslije kritike zbog neaktivnosti i oportunizma pojedinaca prešli u SBOTIČ. Iz čitavog izlaganja izvučen je zaključak da su radom KPJ u tom strukovnom Savezu pripremljeni borci koji su po izbijanju ustanka učestvovali u narodnooslobodilačkoj borbi.

Drugi dio knjige posvećen je istorijatu ugostiteljskih radnika, koji su sa pojavom prvih radničkih organizacija u Bosni i Hercegovini osnovali svoju organizaciju. Naime, 1904. i 1905. grupa stranaca kelnera u Sarajevu dala je inicijativu da se stvori neka vrsta potpornog udruženja ugostiteljskih radnika. Udruženje je davalo pomoć svojim članovima u slučaju besposlice i bolesti. Kasnije, razvitkom drugih radničkih organizacija, ugostiteljski radnici su osnovali Savez kelnerskih radnika za Bosnu i Hercegovinu, iako je samo u Sarajevu postojala organizacija ugostitelja.

Za vrijeme I svjetskog rata oslabljene su organizacije ugostiteljskih radnika, jer su mnogi stari aktivisti poginuli u ratu ili su se rasuli po stranim zemljama i raznim krajevima Jugoslavije. Tako je tek u proljeće 1919. g. započelo obnavljanje Organizacije u Sarajevu i ona je do polovine te godine obnovljena. Organizacija je izvela štrajk ugostiteljskih radnika u Sarajevu septembra 1919. i on je sa uspjehom završen. Taj kontinuitet razvitka Organizacije i njenog djelovanja poslije rata prikazan je u knjizi i to može poslužiti za sagledavanje organizacionog razvitka Saveza.

Proglašenjem Obznane 29/30. decembra 1920. razbijene su sve ekonomske, političke, kulturne i sportske organizacije pod rukovodstvom KPJ. Obznana je pogodila i ugostiteljske radnike, čija je aktivnost zamrla. Dozvolom vlasti, tek krajem juna 1921, započelo je obnavljanje organizacije ugostiteljskih radnika konstituisanjem nove uprave u Sarajevu. Međutim, i tu inicijativu je prekinuo za kraće vrijeme Zakon o zaštiti države donesen 2. avgusta 1921. godine. Poslije objavljivanja Zakona, rukovodstvo KPJ je ipak nastavilo rad na obnavljanju sindikalnih organizacija. Inicijativom Zamjeničkog izvršnog odbora KPJ, u avgustu 1921, pristupljeno je radu na reorganizaciji sindikalnog pokreta. Zamjenički izvršni odbor je u objavljenom apelu Saveza kelnerskih radnika Jugoslavije od 20. avgusta (pošto Savez nije bio raspušten) uputio

poziv svim radničkim sindikalnim organizacijama za obrazovanje Nezavisnih sindikata. Zbog toga se ne može prihvatići tvrdnja iznesena u knjizi: »Inicijativu za okupljanje sindikata i stvaranje određenih institucija klasnog sindikalnog pokreta je preuzeo na sebe Savez kelnerskih radnika« (230). U stvari, Komunistička partija dala je tu inicijativu preko Saveza kelnerskih radnika¹⁾, a ne kako iz konteksta proizlazi da je Savez preuzeo na sebe stvaranje određenih institucija klasnog sindikalnog pokreta. Osim toga, napravljena je i učinjena tom prilikom hronološka pogreška, pošto je stavljenio da je apel objavljen 21. septembra, a u stvari je objavljen 20. avgusta 1921. godine.

Inicijativom Kominterne u 1923. započeta je akcija za ujedinjenje Nezavisnih sindikata i Glavnog radničkog saveza, koja nije mogla biti realizovana zbog nepristanka rukovodilaca GRS-a na tu zajedničku saradnju. Autori nisu istakli intervenciju Kominterne, niti iz toga proizlazi da je Kongres ujedinjenja Saveza ugostiteljskih radnika Jugoslavije održan u Zagrebu 25—27. novembra 1925. (Što je dosta opširno obrađeno u knjizi) rezultirao iz nastojanja Kominterne. U knjizi je istaknuto da su ugostiteljski radnici u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Banjaluci itd. sa simpatijama pratili napore za ujedinjenje, ali da organizacija nije uspjela razviti šиру aktivnost, niti je stvorila podružnice po unutrašnjosti. Objasnjenje toga problema je nađeno u slijedećem: »Pritisak režima je bio suviše jak, a snaga KPJ nedovoljna da bi spontanim željama ugostiteljskih radnika dala organizovan karakter« (238). Međutim, kada je u pitanju ujedinjenje desničarskog i ljevičarskog pravca sindikalnog pokreta, onda se ne može prihvatići ova tvrdnja, jer rukovodstvo KPJ je intenzivno nastojalo da dođe do ujedinjenja, ali u prvo vrijeme (1923) rukovodstvo GRS-a je davalo otpor i vjerovatno se to i dalje nastavilo.

Iza proglašenja šestojanuarske diktature zamro je politički život u Kraljevini SHS. Diktaturom je najviše pogoden radnički pokret, a posebno lijevi pravac, pod rukovodstvom KPJ. Tom razdoblju posvećeno je dosta prostora i detaljno je obrađen progon komunista i njihovih simpatizera. Sudbina progona i zabrana rada zadesila je obadva strukovna saveza i tome problemu je dato dosta prostora. Početkom 30-ih godina obnovljena je djelatnost KPJ, a sa njom i sindikalnih organizacija, u okviru kojih su započela djelovati obadva saveza (početkom 1933).

Kongres svih organizacija hotelsko-kafanskih namještenika, održan novembra 1933. u Beogradu, značio je prekretnicu u radu Saveza. Poslije kongresa, u 1934. godini ugostiteljski radnici su razvili značajnu aktivnost bez obzira što je u toj strukovnoj organizaciji rukovodeću ulogu u tome periodu imala Socijalistička partija Jugoslavije. Sukob Komunističke i Socijalističke partije Jugoslavije u povodu primata u Savezu razvijao se intenzivno, ali se osjetio porast uticaja Komunističke partije među ugostiteljskim radnicima. Zato se kasnije iz redova ugostiteljskih radnika, prema izlaganju autora, javio izvjestan broj boraca koji su aktivno pomagali narodnooslobodilačku borbu.

U pisanju teksta napravljeni su izvjesni propusti, koje treba revidirati.

¹⁾ Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1963, 106.

Na više mesta piše se opširnije o mnogim akcijama u radničkom pokretu, ali je zanemaren i manje obrađen njegov desničarski pravac.

Na I zemaljskoj konferenciji KPJ u Beću (održanoj od 3—17. jula 1922) donijeta je odluka o potrebi osnivanja legalne radničke partije, a ne kako u knjizi stoji: »krajem te godine donijeta je odluka o osnivanju Nezavisne radničke partije Jugoslavije« (224). Isto tako na 234 str. stoji da je III zemaljska konferencija KPJ održana decembra 1923. g. Međutim, ona je održana od 1—4. januara 1924. godine.

Na str. 238—240 autori su konstatovali: »Poslije 1922. godine kada je u Sarajevu osuden a zatim protjeran Đuro Đaković, rad KPJ je bio slab i neorganizovan i u Sarajevu a pogotovu u drugim mjestima. Tek 1925. godine počinje izvjesno oživljavanje partijskog rada«. Smatram da se ova tvrdnja ne može prihvati. Naprotiv partijska organizacija u Sarajevu djelovala je upražnjavajući sve forme rada: kroz Nezavisne sindikate, Savez komunističke omladine, Savez mladih radnika itd. Istina, u unutrašnjosti, sem Mostara do 1924, nisu bile formirane partijske organizacije, ali je u nekim mjestima bio razvijen rad Nezavisnih sindikata, Saveza radničke omladine (Tuzla, Derventa, Zenica i Bosanska Dubica) i radničkih sportskih društava (Prijedor, Mostar i Tuzla) u kojima je djelovala KPJ. Takođe je neprihvatljiva tvrdnja da izvjesno oživljavanje partijskog rada započinje tek 1925. godine, jer je to učinjeno u prvoj polovini 1924. godine. U stvari, III zemaljska konferencija KPJ (održana od 1—4. januara 1924) i Plenum Oblasnog vijeća KPJ za Bosnu i Hercegovinu od 9. marta 1924. godine, uz prisustvo delegata sarajevske, mostarske, vareške i zeničke organizacije, donijeli su prekretnice u radu partijskih, sindikalnih i omladinskih organizacija. U više mesta Bosne i Hercegovine ojačane su ili osnovane nove organizacije već u prvoj polovini 1924. godine tako da je partijski rad već tada znatno oživio⁹⁾.

Suvišne digresije u obradi, u odnosu na naslov knjige, nastale zbog navođenja građe i naširoko obrađenog društveno-političkog i ekonomskog kretanja, te obradivanje istorije radničkog pokreta prije i poslije I svjetskog rata, umanjile su vrijednost knjige. Umjesto da se okvirno tretira opšta istorijska problematika, a primat dadne dvjema strukovnim organizacijama kojima je posvećena knjiga, ispalо je obratno.

U tekstu se nalaze mnoge prejake i preoštire formulacije, koje nisu istorijski termini kao npr.: »izdajnici radničkog pokreta« (73), »izdajničkom držanju socijaldemokrata« (234), »ulagivanjem vlastima« (75), »raskrinkavanje režima« (76). Ima i nerazumljivih dijelova teksta kao npr.: »Trgovci su bili u mogućnosti da rade šta hoće i zato što je u radničkom pokretu vladala prilična apatičnost« (90).

Smatram da je napravljen propust, jer nije istražena sva poznata i pristupačna arhivska građa, prvenstveno u arhivima Bosne i Hercegovine. Pregledom arhivskih fondova Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu 1919—1921, Pokrajinske uprave za BiH-a 1921—1924, velikog župana Sarajevske i Vrbaske oblasti 1924—1929. i Drinske i Vrbaske banovine 1929—1941. godine znatno bi se upotpunila slika i razjasnila kretanja

⁹⁾ Arhiv Instituta za proučavanje istorije radničkog pokreta Sarajevo, fotokopije iz Arhiva Kominterne, omot 50 (5. str.), omot 52, dokumenat 82 (21—22) i omot 55 (3. str.).

u radničkom pokretu. Znatno potpunije bi se mogao sagledati razvitak radničkog pokreta, jer ovako, na osnovu štampe, ne mogu se izvući potpuna zapažanja.

Na kraju knjige date su kraće biografije sedmorice narodnih heroja iz narodnooslobodilačkog rata, koji su bili članovi ovih strukovnih saveza.

Osjeća se nedostatak popisa literature i štampe korištene u izradi knjige, kao i nedostatak predmetnog registra i registra ličnih imena.

Uroš NEDIMOVIC